

Mihail STĂNESCU-SAS

SECULARISMUL DEMOCRATIC
O teorie juridică

Tomul 16

Mihail STĂNESCU-SAS

SECULARISMUL DEMOCRATIC

O teorie juridică

Universul Juridic
București
-2025-

CAPITOLUL I

Fundamentele naturale

Secțiunea I *Libertatea*

„Mă voi îngriji [...] să puteți trăi într-o neconținută pace”¹;
„o Constituție legală întemeiată pe principiile libertății [este] singura durabilă.”²

1. Natura libertății și sursa limitelor sale

Orice cercetare științifică a domeniului drepturilor fundamentale trebuie să pornească de la o concepție coerentă despre libertate, în relația acesteia cu dreptul. „Idea dreptului este libertatea”³, dar acțiunea lui asupra libertății este afectată de două precarități conceptuale interconținute: pe de o parte, dreptul este deseori prezentat ca fiind sursa libertății, precum un robinet erijat în izvor al apei pe care o lasă să curgă; pe de altă parte, fiind o creație colectivă, dreptul a codificat compromisul (sau contractul) social, legitimându-se din dimensiunea comunitară a libertății, spre a o opune celei individuale: inițial, consacrand raporturile de forță ca raporturi de putere, comunitatea l-a guvernat pe individ, și nu invers. Când s-a aflat, în cele din urmă, că, în absența valorizării individului (în sens arhetipal, deci nu a unui individ anume), comunitatea însăși este lipsită de legitimitate, s-a putut conchide, cu privire la om, că „[e]sența lui este numai libertatea, și demnitatea lui constă în păstrarea libertății”⁴. În consecință, statul, ca prepus al comunității politice, a început să consacre drepturi individuale opozabile acesteia, satisfăcând mereu doar o parte din nevoia de libertate, în timp ce cealaltă a rămas sacrificată scopurilor comunitare. Tensiunea dintre libertatea individului și cea a comunității (atât statale, cât și infrastatale – religioasă, filosofică, etnică, lingvistică, politică și de diverse alte naturi), precum și mai ales dintre gândirea individualistă și cea colectivă, reverberează inevitabil asupra secțiunii dreptului constituțional care privește drepturile fundamentale, chemând-o implicit să-i ofere o cheie de rezolvare.

Rezervând pentru această secțiune prima precaritate mai sus anunțată (cea de-a doua urmând a fi abordată ulterior, în cadrul prezentării individualismului ca reper

¹ Marcus Tullius Cicero, *In L. Catilinam orationes quatuor. Cele patru cuvântări împotriva lui L. Catilina*, III.XII.29, trad. Mihaela Paraschiv, UAIC, Iași, 2013, p. 191.

² Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*, trad. Ion Gorun, MondoRO, București, 2015, p. 61.

³ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Principiile filozofiei dreptului sau Elemente de drept natural și de știință a dreptului*, 1, trad. Virgil Bogdan și Constantin Floru, Univers Enciclopedic Gold, București, 2015, p. 22. Potrivit aceluiași autor, „dreptul privește libertatea, ceea ce are mai divin și mai sfânt în el omul”. – *Idem*, p. 213.

⁴ Petru Creția, *Luminile și umbrele sufletului*, Humanitas, București, 2020, p. 13.

al doctrinei publice democratice – 17), găsesc că un bun început al studiului naturii și sursei libertății este observația că, „dacă libertatea este o iluzie, este una fără de care nu putem trăi ori gândi”¹. De aici rezultă că libertatea este o realitate apodictică, o însușire constitutivă a ființei umane, și că ideea de libertate este, cel puțin în principal, un atribut al individului. Discuția despre libertate este în primul rând despre om și abia în al doilea rând despre comunitățile pe care acesta le formează împreună cu unii dintre semenii săi.

Dacă omul ar fi doar un algoritm bio-chimic, iar gândirea sa nu ar fi decât o funcție de calcul, el nu ar fi înzestrat cu libertate, ci ar procesa datele realității și ar acționa în modul necesar rezultat din calcul; funcția de calcul este una de constrângere, iar nu de libertate. Însușirea unor algoritmi de a genera răspunsuri aleatorii, contraintuitive sau arbitrar eronate nu s-ar putea defini ca libertate, întrucât nu implică o alegere efectivă. Prin urmare, postulatul că libertatea există se bazează pe credința că omul este mai mult decât un algoritm, iar gândirea sa implică și altceva decât o funcție de calcul asupra datelor realității: ceva insondabil, misterios, impredictibil, ceva dincolo de algoritm, deci ceva transcendent acestuia. Menționez această dilemă existențială pentru a ilustra că, într-adevăr, problema libertății se pune, în mod esențial, în termeni individuali, iar nu sociali. Sursa libertății este omul, iar nu comunitățile cu care interacționează, cu sau fără dorința ori voința sa. Dacă nu ar fi așa, el ar fi redus la statutul ontologic de algoritm, alimentat de societate (ea însăși un algoritm) cu resurse bine măsurate de putere, spre a o servi în scopul care îi justifică acestuia existența. Într-o societate de algoritmi, „problema libertății” ar dispărea. Aceasta nu înseamnă că, într-o societate de oameni, ea nu poate fi denaturată în mod consecvent și cu tărie.

1.1. Reperetele conceptului de libertate

„Fundamentul constituției democratice este libertatea”², „valoarea supremă și necontestată a civilizației occidentale”³. Întrucât gândirea și corelarea coerentă a ideilor sunt imposibil de realizat stând în afara unei culturi și fără asumarea dintru început a unor valori, admit că demersul științific de descifrare a libertății nu exclude, ci chiar presupune înțelegerea acesteia în granițele unui culturi (occidentale) și ale unei ideologii (democratice). Inevitabil, un astfel de demers se integrează în acestea. Există toate șansele ca o astfel de discuție despre libertate să nu aibă sens într-o societate nedemocratică, unde să fie percepută ca expresie a „imperialismului cultural”.

¹ Isaiah Berlin, *Lemnul strâmb al omenirii. Capitoale din istoria ideilor*, trad. Andrei Costea, Humanitas, București, 2021, p. 30.

² Aristotel, *Politica*, VI.2, 1317a, trad. Alexander Baumgarten, Univers Enciclopedic Gold, București, 2015, p. 367. Principiul vizează conceptul antic de democrație, bazat pe egalitatea numerică, dar rămâne valabil și în cazul celui modern, care a integrat cele două sensuri ale egalității aristoteliene, „numeric” și „după merit” – *Idem*, V.1, 1301b, p. 289, precum și o anume ajustare a inegalității de mijloace, reținând avertismentul că sărăcirea populației „este cauza pervertirii democrației”. – *Idem*, VI.5, 1320a, p. 381. Egalitatea „după merit” a mai fost numită și „geometrică”. – Jacques Rancière, *op. cit.*, p. 56.

³ Muriel Fabre-Magnan, *op. cit.*, p. 21.

1.1.1. Libertatea ca instrument retoric

O funcție marginală, dar cu predilecție întrebuințată, a libertății, mai ales atunci când se tinde la deturnarea sensului ei, este cea de unealtă retorică. Trecând rapid de la un înțeles la altul sau de la un titular la altul, se poate argumenta atât în favoarea, cât și împotriva libertății. Se poate susține, de exemplu, prin forțarea logicii, că extinderea libertății individuale constituie o amenințare pentru libertate, văzută ca o resursă supusă în acest fel consumului¹, sau chiar că libertatea individuală, rupând legăturile dintre individ și grupurile primare de identificare, îl aservește pe acesta statului.

Totodată, utilizarea retorică a noțiunilor de libertate și lege permite oratorului să jongleze cu sensurile fiecărei noțiuni. S-a spus, cu privire la legea divină, că, „între cel puternic și cel slab, între cel bogat și cel sărac, între stăpân și servitor, libertatea este cea care oprimă și legea cea care eliberează”², evocându-se prin aceasta teza religioasă a eliberării din robia păcatului³, drept consecință a respectării legii divine. Dar, dacă se are în vedere, dintr-un impuls irezistibil pentru juriști, legea în sens de normă juridică, aceeași producție retorică ilustrează (corect chiar) rolul esențial al legii în reglarea echitabilă a exercițiului libertății, astfel încât siguranța acestuia este posibilă numai la adăpostul unor reglementări care distribuie fiecăruia nu libertatea, ci povara limitelor exercițiului acesteia.

Un demers științific exclude însă exercițiile retorice, care pot susține orice teză apelând cu pricepere la jocuri de cuvinte și de idei, înfrângând simțul critic și creând un fals sentiment al cunoașterii. Chiar dacă libertatea este utilizată și ca instrument retoric, ea rămâne conceptul politico-juridic primar pe care se întemeiază dreptul în general și drepturile fundamentale în special. Ea este izvorul conceptual al tuturor drepturilor, căci drepturile nu sunt altceva decât garanții juridice ale libertății. De aceea, este nevoie de o definiție precisă a acesteia, dincolo de producțiile retorice care bruiază înțelegerea ei corectă.

1.1.2. Sensurile istorice

Lumea antică oferă punctul de plecare în studiul libertății, pornind de la o dimensiune individuală rudimentară subjugată de o dimensiune colectivă tiranică – ecuație care continuă, în ciuda evoluțiilor conceptuale și etice, să caracterizeze și astăzi disputele despre libertate.

Antichitatea greco-romană a produs sensul primitiv al libertății, definită negativ în opoziție cu sclavia, reputată încă de atunci a nu fi o stare naturală⁴, precum și

¹ François Terré, *Sur la notion de libertés et droits fondamentaux*, în Rémy Cabrillac (coordonator), *Libertés et droits fondamentaux. Maîtrise des connaissances et de la culture juridique*, ed. 25, Dalloz, Paris, 2019, p. 4.

² Afirmția aparține clericului și politicianului Henri Lacordaire. – Philippe Ségur, *La dimension historique des libertés et droits fondamentaux*, în Rémy Cabrillac (coordonator), *op. cit.*, p. 18.

³ „Oricine săvârșește păcatul este rob păcatului.” – *Sfânta Evanghelie după Ioan*, 8.34, în *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994 (citată în continuare *Biblia*), p. 1217.

⁴ Aristotel, *Politica*, I.6, 1255b, precit., p. 29; *Iustiniani Institutiones. Instituțiile lui Iustinian*, I.3.2, text bilingv (latină și română), trad. Vladimir Hanga, Lumina Lex, București, 2002, p. 16.